

Víte, co je to labyrint? Jistě, řeknete, bludiště. Spleť chodeb a místností, v které se člověk stěží orientuje. A vzpomenete si možná i na proslulý labyrint v krétském městě Knóssu, jež podle staré řecké báje dal vybudovat mytický král Mínós, aby v něm ukryl svého nevlastního syna, obludu Mínotaura, člověka s býčí hlavou. Kdo do tohoto labyrintu vstoupil, byl ztracen, už z něho nenašel cestu. Jen bájný rek Théseus, který se vydal netvora zabít, v labyrintu nebloudil, protože měl s sebou klubko nití, dar z lásky od Mínoovy dcery Ariadny, a to mu pomohlo, aby se po vítězství nad netvorem zase dostal zpět.

Knížka, kterou máte v ruce, se jmenuje *Labyrint literatury*. Je to doopravdy takové malé bludiště, taková malá spleť chodeb vedoucích k různým poznatkům ze světa literatury. Ariadninu niť, která by vám měla pomoci orientovat se v zákoutích tohoto labyrintu a nacházet spojitosti a vztahy v tom množství pojmů a jmen, tu bude představovat soustava hvězdiček (*), odkazů od jednoho hesla na druhé. Snažili jsme se, abychom takříkajíc pod jednu střechu shromáždili všechno základní, co byste o literatuře měli vědět. V příslušných heslech, jež si snadno vyhledáte (protože jsou řazena abecedně), se dočtete o tom, co je to literatura a jaké je její místo mezi jinými druhy umění, jak se literatura dále dělí, jakých výrazových prostředků používá spisovatel, když píše povídku nebo román, do jakých strofických forem může básník ztvárnit své veršované dílo, jak je může rýmovat. Dozvíte se, co jsou to figury a tropy, naučíte se rozeznávat rondó od rondelu, povídku od novely, metaforu od přirovnání, poznáte, z jakých částí se skládá klasické drama a jakým vývojem prošla tragédie, než se z bujného zpěvu obřadních zpěváků převlečených za kozly stala vznešenou a hluboce jímavou výpovědí o hrdém zápase člověka s nepřátelskými silami osudu a světa. Povíme si i o tom, jak se knihy psaly v minulosti, zmíníme se o knihách na hliněných tabulkách, na palmových listech a svitcích papyru a pergamenu, o kodexech a blokových knihách, všimneme si začátků knihtisku i dnešního rozmachu tiskových technik, vývoje nakladatelského a knihkupeckého podnikání, rozvoje knihoven. A seznámíme se alespoň ve zkratce i s tvorbou významných spisovatelů našich i cizích. O některých se dočtete v samostatných heslech, o jiných v rámci některého literárního směru,

básnické školy anebo konečně ve stručném přehledu evropských literatur či literatury americké, australské a orientální. Např. o Williamu Shakespearovi nebo Janu Nerudovi najdete samostatné heslo; budete-li si chtít přečíst něco o Vítězslavu Hálkovi, nalistujete si jej podle abecedy a zjistíte, že u něho je odkaz: májovci*. Vyhledáte tedy heslo májovci a v něm vás polotučnou kurzivou vytištěné jméno básníka upozorní na hledanou informaci. U všech spisovatelů, až na výjimky, platí, že se hovoří jen o jejich hlavních dílech. Názvy děl uvádíme pouze v českém překladu; bylo-li některé dílo přeloženo pod několika různými názvy, volíme obvykle ten nejnovější. Slovenské tituly se v *Labyrintu literatury* do češtiny nepřekládají. V závorce uvádíme rok prvního knižního vydání v originále, u divadelních her rok premiéry. Pár desítek hesel je věnováno světoznámým postavám z velkých děl světové literatury. Najdete mezi nimi hrdiny starých řeckých bájí, kteří se stali také protagonisty proslulých dramatických nebo epických skladeb už v antice a ožívají v nových variantách i v novější literatuře (Médeia, Odysseus, Héraklés aj.), dále je tu několik proslulých postav z *Bible*, jako moudrý král Šalomoun nebo příslovečný trpítel Jób, potom nesmrtelná postava Dona Quijota, hrdinové románů Flaubertových, Stendhalových, F. M. Dostojevského, nechybí ani Haškův Švejk či Prévostova a Nezvalova Manon Lescaut atd. Vedle 1400 hesel odkazových čeká vás v *Labyrintu literatury* přes 1100 hesel autorských, žánrových, hesel z poetiky a dějin literatury i praktické výroby knih a jejich šíření – a v nich výklad dvou a půl tisíce jmen a pojmů. Projdete-li labyrintem pozorně, budete snad připraveni vrhnout se za pomoci různých literárních slovníků, dějin literatury a dalších příruček (jejichž základní seznam připojujeme na konci) i do většího labyrintu dalších a složitějších poznatků. A hlavně vám snad tato knížka pomůže s větším porozuměním číst a hlouběji pronikat k pravdě a kráse literatury.

(1982)

Dovětek k druhému, přepracovanému a rozšířenému vydání z r. 1997

První vydání *Malého labyrintu literatury* vyšlo v roce 1982, dotisk o rok později. Bylo poněkud poznamenáno dobou. Leccos nešlo napsat, jak by byl autor chtěl, mnozí spisovatelé, zejména čeští, ale i ruští a další, nesměli být ani zmíněni, zamlčen musel zůstat i sám autor knihy. A tak bych rád na začátku vydání nového, které se snaží podat informace o světě literatury zcela svobodně, poděkoval těm, kdo se o vydání *Malého labyrintu literatury* před 15 lety zasloužili, především dávnému příteli ještě ze studentských časů a v té době redaktorovi nakladatelství Albatros Jiřímu Fiedlerovi, který si mě jako autora *Labyrintu* vymyslel, a jeho tehdejšímu kolegovi (dnes řediteli Židovského muzea v Praze) dr. Leo Pavlátovi, který byl neobyčejně pečlivým redaktorem publikace a spolu s autorem se snažil, aby ji co nejméně poškodily nezbytné „úlitby“ vládnoucímu režimu. Největší dík patří brněnskému příteli a kolegovi dr. Viktoru Kudělkovi, který bez ohledu na možné nepříjemné následky zaštil *Malý labyrint* svým jménem a podílel se i autorsky na některých heslech.

Poznámka k třetímu, doplněnému vydání z r. 2001

V třetím vydání MLL byly opraveny některé tiskové chyby a jiné omyly, které v textu přes veškerou snahu autora i redakce zůstaly, doplněny byly aktuální údaje a některá hesla. Na závěr byly připojeny doplněné chronologické srovnávací tabulky, které byly z druhého vydání vypuštěny. Za mnohé cenné podněty patří díky především paní Věře Beckové, redaktorce Literárních novin.

Několik slov ke čtvrtému vydání

Text 4. vydání v zásadě respektuje úpravy provedené pro vydání na CD-ROM v roce 2006, počínaje změnou názvu na *Labyrint literatury* až po rozdělení *Evropských literatur* na jednotlivé národní literatury. Text byl opět na řadě míst doplněn, upřesněn a aktualizován, jak u příruček tohoto typu bývá zvykem.

příběhu narodil ve stu letech syn Izák. Přestože tohoto vytuženého syna velmi miloval, neváhal jej jít na boží přání obětovat. Bůh však zabránil skutečnění oběti, Abrahámovi za jeho věrnost a poslušnost pozeňhal a jeho národu dal příslib, že si jej vyvolí mezi všemi národy za svůj lid.

Abrahámovo jméno se v češtině stalo součástí některých ustálených rčení*, např. oslavil abrahámoviny = dosáhl 50 let; odešel k Abrahámovi = zemřel.

ABSOLUTNÍ BÁSEŇ

Absolutní (z latinského absolutus) = naprostý, úplný, nepodmíněný, bezpodmínečný, ničím neomezený, svrchovaný.

Absolutní báseň se někdy říkává básni*, jejíž jednotlivá slova jsou nesrozumitelná, ani věty nedávají logický smysl, a jen svou zvukovou stránkou v čtenáři vyvolávají určité pocity nebo představy. Takovýmto básnickým pokusům se jindy říká také abstraktní, tj. odtažitá poezie*. Známe ji vlastně už z dětských let, kdy jsme se před různými hrami rozpočítávali. Třeba:

*En ten týny, a vraka dýny,
a vraka tyky taky, boja baja buf.*

O takovou báseň se pokusil už na konci minulého století Ch. Morgenstern*, později se k jeho nápadu vraceli básníci dadaismu* a kubofuturismu* a v nedávné době tzv. konkrétní* poezie a jiné experimentální směry*.

Jindy se absolutní poezií rozumí poezie dokonalá obrazností, hudebností, soustředěná na propracovanost výrazu, tedy vlastně čistá* poezie.

ABSURDITA, ABSURDNO

Latinsky absurdus = nesmyslný, nejasný. Absurdní je to, co se přiči zdravému rozumu, co je protismyslné, absurdní situace vzniká tam, kde se vytvářejí protismyslné vztahy mezi určitými jevy skutečnosti. Absurdní je např. to, že pokrok vědy a techniky vede též k hromadění nukleárních zbraní, jimiž lidstvo může veškerý pokrok zvrátit a samo sebe zničit.

V literatuře* představuje absurdno kategorii příbuznou komičnu*, i když má vlastně blíže k tragičnu*, poněvadž odhaluje obvykle tak hluboké a nepochopitelné rozpory, že působí spíš děsivě než směšně. Absurdní literatura založená na absurdnu (absurdi-

tě) má své bližence v grotesce*, nonsensu* a černém* humoru.

K rozvoji absurdní literatury však dochází zejména v 20. století, kdy odráží sílicí pocity absurdnosti existence člověka v cizím, nepochopitelném a nepřátelsky hrozivém světě, v němž jedinec ztrácí význam, stává se pouhým nástrojem technické civilizace i mocenských zájmů a není schopen se „lidsky“ domluvit se světem kolem sebe. Takovéto pocity se výrazně objevují v díle F. Kafky*, v expresionismu* i surrealismu*, a zvláště v existencialismu* a tzv. absurdním* dramatu.

ABSURDNÍ DRAMA

V dramatu* se v 50. a 60. letech vyhranil celý významný proud zvaný absurdní drama. Absurdita samoty člověka mezi lidmi zde tvoří však nejen námět*, ale i součást jeho realizace v syžetu*. Dialogy* přestávají vytvářet rozhovor a mění se v nesouvislé monology*, děj* není skutečným dějem, ale jen ilustrací absurdního postavení „odlidštěných“ jedinců.

K nejvýznamnějším tvůrcům absurdního dramatu patří **Samuel Beckett** (semjuel bekít, 1906–1989), anglicky a francouzsky píšící dramatik a prozaik irského původu, nositel Nobelovy* ceny. Ve svých hrách *Čekání na Godota* (1953, č. 1964), *Konec hry* (1957, č. 1965), *Poslední páska* (1960, č. 1964), *Štátné dny* (1961, č. 1965) aj. uvádí na scéně* štvance na pokraji sil, vzbuzující soucítí i odpor zároveň, kteří se přes ustavičné porážky a ponížení pokoušejí stále znovu a s novou nadějí začít nový život. V českém překladu* si můžeme přečíst také B. experimentální román *Murphy* (1938), poslední anglicky psaný román *Tso* (1945), v němž se absurdním humorem vyrovnával s pocitem zoufalství, trilogii* B. tzv. antirománů *Molloy* (1951), *Malone umírá* (1952), *Nepojmenovatelný* (1953), soubor kratších próz *Novely a texty pro nic* (1955) a rovněž soubor jeho posmrtné z časopisů posbíraných *Básni*.

Francouzsky píšící dramatik rumunského původu **Eugène Ionesco** (ežén jonesko, 1912–1994) se proslavil „protihrou“ *Plešatá zpěvačka* (1948, č. 1949) a dalšími aktovkami* i celovečerními hrami, jako *Lekce* (1950, č. 1950), *Židle* (1952, č. 1952), *Nosorožec* (1958, č. 1962), *Třeštění ve dvou* (1965, č. 1965) aj. Český výbor z díla vyšel 1954–81 v 7 svazcích a 1990 v jednom svazku.

Anglický dramatik, nositel Nobelovy* ceny

Harold Pinter (herld pintr, 1930) ve svých „komediích* hrozby“, např. *Narozeniny* (1960, č. 1966), *Správce* (1960, č. 1964) či *Návrat domů* (1965, č. 1966), uvádí opakovaně na scénu postavu* vetřelce, který přináší násilí a zkázu a vyvolává strach, výčitky i skryté zlo v lidech kolem.

Z principů absurdního divadla vychází ve své tvorbě další anglický dramatik, původem z Moravy, **Tom Stoppard** (stoperd, vl. jm. Tomáš Straussler, 1939), který zaujal zejména variací na shakespearovské* téma *Rosencrantz a Guildenstern jsou mrtvi* (1966). S. se angažoval v akcích na podporu českých disidentů v 70. letech; založil cenu na podporu jejich tvorby a v jedné z dvojice aktovek* *Doggův Hamlet, Krhůtův Hamlet* (1979) vylíčil představení Makbetha* v „bytovém divadle“ Vlasty Chramostové. Tato a další S. dramatická díla – *Pravý inspektor Hound* (1968), *Travestie* (1974), *To pravé* (1981), *Arkádie* (1993) – vyšla česky ve svazku *Hry* (2002).

V americké* literatuře patřil k průkopníkům absurdního dramatu **Edward Albee** (edvrd olbí, 1928) aktovkou *Stalo se v zoo* (1960) a celovečerní hrou *Kdo se bojí Virginie Woolfové?* (1964), kde si muž a žena hrají na vysněný život, v němž si dokáží ubližovat hůř než v životě skutečném. K tématu manželské krize se A. vrátil i v novějších hrách *Hra o manželství* (1987) a *Koza aneb Kdo je Sylvie* (2000).

Absurdní komiku uplatnil ve svých prózách i hrách (např. *Policajti* – 1958, *Tango* – 1964) také polský spisovatel **Stawomir Mrożek** (1930). Český výbor z jeho povídek vyšel v knížkách *Slon, Věrný strážce a Ten, který padá*, výbor z divadelních her v knížkách *Aktovky, Mrożek čili Mrożek, Velvyslanec*. Z překladu známe též M. parodii* na komiks* *Útek na jih* (1961).

U nás proslul jako autor absurdních her dramatik, esejista a politik **Václav Havel** (1936), jehož první satirické grotesky* *Zahradní slavnost* (1963), *Vyrozumění* (1965), *Ztížena možnost soustředění* (1968) názorně předváděly především absurditu fráze* a začarovaného kruhu byrokratismu v komunistickém totalitárním systému, sledovaly způsoby společenské přízpůsobivosti lidí a manipulace s lidmi odlidštěnou mocí. Vynikající karikaturu* člověka, který na frázích staví kariéru, představuje Hugo Pludek ze *Zahradní slavnosti*, který hraje sám se sebou šachy,

pronášeje přitom duchaplně nesmyslné průpovídky a komicky absurdní přísloví*; snaží se ani ne docela vyhrát, ani ne docela prohrát, ale nakonec na jedné straně prohraje a na druhé vyhraje a ztratí vlastní identitu. Jen tyto tři hry se hrály na českých scénách v době svého vzniku. Následující *Audience, Vernisáž* (obě 1975) a po Brechtovi* další variace na téma J. Gaye* *Žebrácká opera* z téhož roku, sebezpytné *Largo desolato* (1985), faustovské* *Pokoušení* (1986), *Asanace* (1988) aj., vyjadřující především vztah člověka a moci, nejprve proslavily autora po celém světě, zatímco ve vlasti byl za svůj odpor proti režimu pronásledován až do politického zvratu v listopadu 1989, jemuž stál v čele. Z H. úvahové a esejistické prózy vynikají *Dopis Gustávu Husákovi* z r. 1975 a *Moc bezmocných*, obsažené v souboru *O lidskou identitu* (1984 v Londýně), a *Dopisy* Olze* (1985) psané z vězení. Sedmisvazkové *Spisy* (1999) obsahují *Básně a antikódy, Hry, Eseje a jiné texty, Dopisy Olze a Projevy a jiné texty z let 1990–99*. Doplnující 8. svazek (2007) přináší kromě projevů novějšího data rovněž koláž *Prosim stručně* (2006) a hru *Odcházení* (2007).

ABÚ NUVÁS

Orientální* literatury (arabská)

ADAM A EVA

Podle mýtu* o stvoření světa v *Bibli** první lidé, které Bůh stvořil v ráji (Adama z hlíny, Evu z Adamova žebra). Směli jíst ze všech rajských stromů, jen plody ze stromu vědění dobrého a zlého měli zakázány. Když z něho na návod dábla*, jenž se jim zjevil v podobě hada, pojedli, Bůh je z ráje vyhnal na zem a museli (stejně jako jejich potomci) „dobývat v potu tváře svůj chléb“. Rčení* začínat od Adama znamená začínat od začátku. Postava* Adama hraje významnou roli v Miltonově* *Ztraceném ráji* (1667) i v Madáchově* *Tragédii* člověka* (1862). Samo jméno Adam je odvozeno z hebrejského slova adama = červená země, znamená tedy pozemšťan, člověk.

ADAM DE LA HALLE

Francouzská* literatura

ADAM Z VELESLAVÍNA, DANIEL

Slovník*. Nakladatelství*